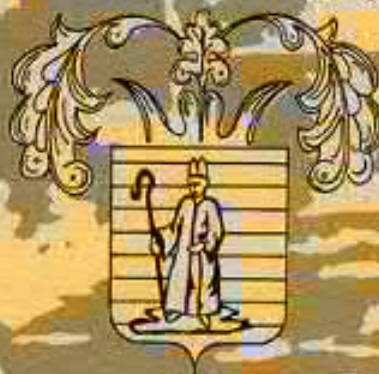

't Vagevenster 04

Heemkundevereniging

BERCHIS-HEEM

Bestuur
Heemkundevereniging
Berchs-Heem:

Jan van der Burgt
 voorzitter
 Molenweg 44
 5351 EV Berghem
 tel. 04123 - 1183

Herman van de Camp
 secretaris
 Burg. van Erpstraat 61
 5351 AS Berghem
 tel. 04123 - 1327

Adrie Dollevoet
 penningmeester
 Spaanderstraat 7
 5351 BA Berghem
 tel. 04123 - 1428

Jo Hoeks-van Thiel
 lid
 Harenseweg 1a
 5351 NG Berghem
 tel. 04123 - 1868

Bert Akkermans
 vice-voorzitter
 St. Willibrordusstraat 15n
 5351 ED Berghem
 tel. 04123 - 2424

Rekeningnummer Rabobank:
 1065 16 817
 t.n.v. Heemkundevereniging
 Berchs-Heem

Redactie

't Vagevenster:
 Adrie Dollevoet
 Peter Hoefnagels
 Jo Hoeks-van Thiel

Uittikken en bewerken kopij:
 Karin Dollevoet, Marga den Brok,
 Jean Evers

Eindredactie en vormgeving:
 Bert Akkermans

Inleveren kopij 't Vagevenster:
 St. Willibrordusstraat 15n,
 5351 ED Berghem
 tel. 04123 - 2424

Aanleveren kopij:
 op floppy of diskette, zonder
 opmaak, dus rechttoe-rechtaan
 tikken, TXT-file of WP 5.0-5.1.
 Floppy's en diskettes worden na
 gebruik geretourneerd.
 Ook bijgeleverde foto's,
 tekeningen, kopij of ander
 origineel materiaal.

Leden van Heemkundevereniging
 Berchs-Heem krijgen het
 verenigingsinformatie- en
 nieuwsblad, 't Vagevenster,
 gratis thuisbezorgd.

Losse nummers f. 6,-
 exclusief verzendkosten,
 aan te vragen bij de secretaris:
 Herman van de Camp
 Burg. van Erpstraat 61
 5351 AS Berghem
 tel. 04123 - 1327

't Vagevenster
nummer 4, april 1994

Inhoud

Terug naar de Lallenberg J.E. Bogaers	100
Rubriek Straatnamen Van den Heuvelstraat Lambert van den Heuvel	111
Dwarsdijken, Hertogswetering, Beerse Maas en Beerse Overlaat Jos Broeksteeg	119
Vroeger... Keuterboer en Arbeider Lambert van Hintum	125
Verenigingsnieuws	127

Van de Redactie

Het vierde nummer van 't Vagevenster bestaat uit vier interessante artikelen. Het eerste is een vervolg op het artikel van Gerrit Beex uit het vorige nummer van dit blad. J.E. Bogaers geeft naar aanleiding van later onderzoek van de vondsten op de Lallenberg een zeer gedetailleerd verslag. Hij doet zeer verrassende ontdekkingen. In de rubriek Straatnamen deze keer de 'Van den Heuvelstraat'. Lambert van den Heuvel heeft de uitgebreide briefwisseling van zijn broer, Wim, met de familie nog eens doorgelezen. Een relaas van de gebeurtenissen in Indonesië, 1947 - 1949. Afgelopen winter was bar en boos, wateroverlast alom. In de provincie Limburg werd het een echte watersnoodramp. Jos Broeksteeg ging terug in de tijd en beschrijft de waterhuishouding in het Maasland. De Beerse Maas en Overlaat hebben in deze streek eeuwenlang voor grote waterproblemen gezorgd. Lambert van Hintum, verzamelaar van oude voorwerpen, beschrijft het armoedige bestaan van keuterboer en arbeider uit vervlogen tijden.

TERUG NAAR DE LALLENBERG

door J.E. Bogaers

Bij ruilverkavelingswerkzaamheden tussen Berghem en Haren werd in 1955 de Lallenberg, een kleine heuvel in de gemeente Berghem, geheel afgegraven. Nadat daarbij oudheidkundige vondsten waren gedaan, kon er in september 1955, voordat het bergje volledig verdwenen zou zijn, onder uitermate moeilijke omstandigheden nog een beperkt archeologisch onderzoek worden ingesteld.

De verrassende resultaten daarvan, die o.a. betrekking hebben op vuurstenen werktuigjes, bewoningssporen uit de IJzertijd, een graf uit de Romeinse periode en op enige Merovingische vondsten, zijn door de opgraver, de heer G. Beex, in 1955, in het tijdschrift van Brabants Heem gepubliceerd¹⁾.

In het hier volgende artikel worden de Romeinse archaeologica die in 1955 op de Lallenberg aan het licht zijn gekomen, nogmaals behandeld. De aanleiding hiertoe is allereerst Beex' opvallende reconstructie²⁾ van het houten kistje waarvan tal van sporen in het graf zijn aangetroffen, en in de tweede plaats het tot de losse vondsten behorende fragment van een terracottabeeldje dat op de rugzijde een tweeregelige inscriptie vertoont, die destijds niet is gelezen³⁾. Bovendien lijkt het de moeite waard te proberen de Romeinse vondsten van de Lallenberg, die alle bewaard worden in het Noordbrabants Museum te 's-Hertogenbosch, te dateren door het geheel opnieuw aan een onderzoek te onderwerpen. De stukken metaal uit het graf hebben verder de bijzondere aandacht getrokken van de heer A.J.M. van Campfort, die verbonden is aan het technologische laboratorium van de R.O.B. te Amersfoort.

In 1955 zijn deze fragmenten door de heer Beex zelf enkel vluchtig schoongemaakt⁴⁾ en vervolgens getekend en gepubliceerd.

Dank zij de zeer bereidwillige medewerking van de opgraver (die ten behoeve van dit artikel ook nog menige waardevolle inlichting heeft verschaft) konden deze vondsten in 1968-1969, zo goed mogelijk schoongemaakt, geconserveerd en nader bestudeerd worden door de heer Van Campfort. Aan hem zijn de hier volgende gegevens aangaande de stukken metaal, alsmede de tekeningen van afb. I voor het grootste deel te danken.

De nummers op afb. I corresponderen evenals de hieronder gebruikte nummers met die van Beex 113, afb. V (reconstructietekening van de plattegrond van het graf), en 115, afb. VI (detailtekeningen van de vondsten uit het graf), met uitzondering van nummer 5, dat overeenkomt met Beex 117, afb. VII, 5, en nr. 9, dat niet door Beex is besproken.

Het Romeinse graf

Uit Beex 113, afb. V is af te leiden dat bij het maken van het graf allereerst een min of meer rechthoekige kuil is gegraven van ca. 1.00 m bij 1.15 m. Op de bodem is daarna een rechthoekige houten constructie, een soort bekisting⁵⁾ geplaatst, die ongeveer 75 cm lang en 65 cm breed is geweest en gericht was van n.n.o. naar z.z.w. In het westelijke gedeelte van de ruimte binnen deze bekisting, parallel met de westelijke wand, zijn sporen en overblijfselen gevonden van een rechthoekig kistje dat 43 x 31 x 13 cm groot is geweest.

Boven de sporen van de bodem van dit kistje zijn voorwerpen van glas, brons en ijzer aangetroffen; daarbuiten, maar binnen de bekisting zijn een crematie, enige kralen en een glazen beker aan het licht gekomen alsmede resten van een glazen en een aarden beker, die door de bak van een dragline stuk waren gestoten.

Vondsten, gedaan tussen de bekisting en het kistje

1. Hals/buikfragment van een in techniek d glanzend zwart "geverniste" beker met op de buik twee smalle, horizontale, gearceerde banden.

Niederbieder⁶⁾ 42, type 33a; Hees⁷⁾ 80, type 8a.

Datering: einde 2de - 3de eeuw.

2. Rand/wandfragment van een halfbolvormige beker of kom van kleurloos glas. De rand is bijgeslepen; op de buitenwand zijn drie horizontale groefjes ingeslepen. De grootste diameter van de rand heeft ca. 13.8 cm bedragen. Isings⁸⁾ 104 en 113-116, type 96.

Ten aanzien van de datering moet men wel bij voorkeur denken aan de 3de eeuw.

3. Beker van lichtgroen glas met enigszins trechtervormige hals en bolle buik met vijf deuken. Op de overgang van de hals naar de buik bevinden zich twee horizontale, opgelegde spiraaldraden.

Vgl. Isings III, type 94 en (gevernist aardewerk!) Hees 77, type 4d.

Datering: waarschijnlijk 3de eeuw.

4. Crematie, aangetroffen aan de oostelijke zijde van het graf.

5. Tussen de resten van de gecremeerde beenderen bevond zich een tiental groene, kubusvormige, doorboorde kraaltjes van glaspasta.

6. Kruik van geelwit aardewerk met ringvormige lip, waartegen het oor is gedrukt. Vgl. Hees 92 en 96 v., nr. 6.

Datering: einde 2de eeuw - derde kwart 3de eeuw.

Het houten kistje en de daaruit afkomstige voorwerpen

De hoeken van het kistje zijn volgens Beex langs de opstaande wanden, zowel aan de beneden- als aan de bovenkant, versterkt geweest met rechthoekig gebogen bronzen plaatjes die door middel van bronzen spijkertjes aan het hout bevestigd waren. Dank zij deze plaatjes zijn bovendien enige stukjes hout van het kistje (volgens Beex 114 eikehout) in de naaste omgeving van het brons geconserveerd. Daardoor weten we ook dat de opstaande plankjes op de hoeken met elkaar verbonden zijn geweest door middel van een zwaluwstaart-verbinding.

17 (afb. I,17; vgl. Beex 115, afb. VI, 17; het hout is thans grotendeels uit elkaar gevallen). Stukje hout met (sporen van) twee zwaluwstaart-vormige inkepingen. Aan één zijde (zie de linker tekening) is het gedeeltelijk bedekt met bronsoxyde, zeer waarschijnlijk afkomstig van een bronzen beslagplaatje.

7. (afb. I,7). De bronzen 0,5-1 mm dikke plaatjes waarvan fragmenten bij de hoeken van het kistje zijn gevonden, hebben ongetwijfeld dienst gedaan als beslag ter versterking van de hoeken. De reconstructie van Beex (115, afb. VI, 18; vgl. afb. VI, 7) kan echter niet juist zijn. Van de resten der plaatjes zijn de vier belangrijkste getekend. Opvallend is dat zich in het links boven afgebeelde stuk (met een hoek van 90°) geen enkel spijkergat bevindt.

De tweede tekening laat een binnenaanzicht van dit plaatje zien; zowel aan de linker- als aan de rechterkant is (een deel van) de oorspronkelijke rand bewaard gebleven. De afstand tussen beide randen bedraagt 4,3 cm; dit is dus de hoogte van een rechthoekig gebogen plaatje dat op een hoek van het kistje bevestigd is geweest. De beneden links en in het midden afgebeelde stukjes hebben niet alleen een spijkergat maar ook (resten van) een bronzen spijkertje met een halfbolvormige kop. Vlak bij de spijker in het linkerfragment is het plaatje secundair enigszins verbogen; we hebben hier dus niet met het spoor van een hoek van het kistje te doen.

De bronzen plaatjes zijn zeker groter geweest dan Beex in zijn reconstructie heeft aangegeven. Over de juiste plaats van de bevestiging op de hoeken van het kistje en over het aantal van de per plaatje gebruikte spijkers valt niets met zekerheid te zeggen.

Bij de resten van de beslagplaatjes is tijdens het nieuwe onderzoek van de grafinventaris een stuk brons aangetroffen dat, nadat het was schoongemaakt, een gedeelte van een sleutel bleek te zijn. Het is een nogal primitief aandoende, niet symmetrische greep - in de vorm van

een palmet met een drietal openingen -, die aan het benedeneinde om een in doorsnee ronde ijzeren steel (diam. ca. 5 mm) is gegoten; van de baard ontbreekt ieder spoor.

Afb. I,9 (niet in Beex' artikel besproken). Hol staafje van ijzer (roest). Dit is wellicht een deel geweest van de steel of pijp van de bovenvermelde sleutel en wel van het stuk tussen de greep en de baard.

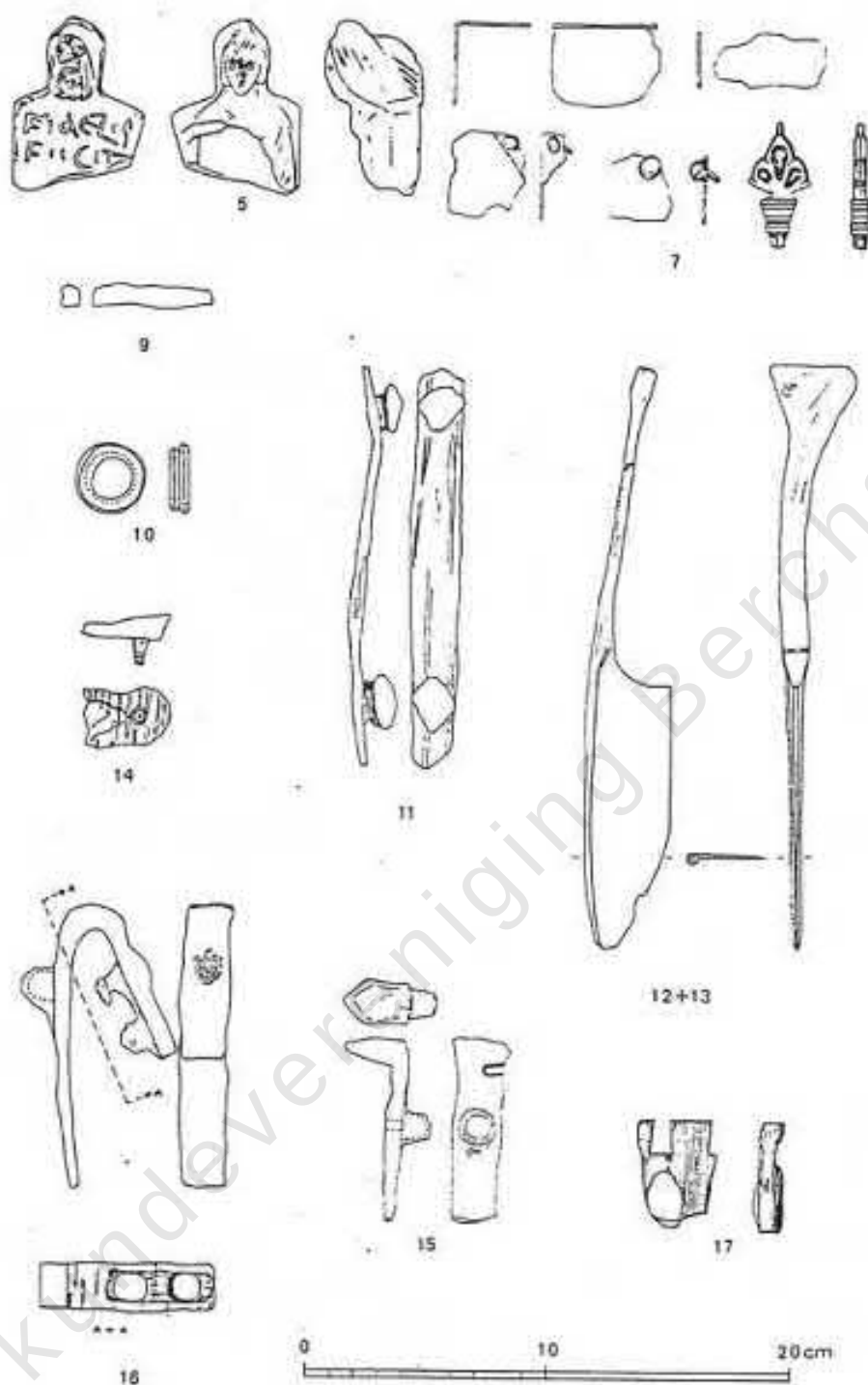
8. Lichtgroen vaasje met lange hals, zeer waarschijnlijk olie- of parfumsflesje. Isings 100 v., type 84, z.g. Mercurius-fles, genoemd naar de - als handelsmerk bedoelde - afbeelding van Mercurius die vaak in reliëf voorkomt op de bodem van dergelijke (in een vorm geblazen) flessen, tussen vier letters, hoogst waarschijnlijk de afkorting van de fabrieksnaam. Op de bodem van het exemplaar uit Berghem is duidelijk een gedeelte van een ring in reliëf te zien (diam. 13-16 mm); daarbinnen zijn verder nog slechts zeer zwakke sporen van een niet te determineren reliëf waar te nemen.

Datering: 2de - 3de eeuw.

9. Lichtgroen, aan de bovenzijde afgebroken "buisje", een unguentarium, d.i. een olie- of parfumsflesje. Isings 41, type 27; het komt voor vanaf het derde kwart van de 1ste tot het einde van de 4de eeuw of het begin van de 5de eeuw.

10. (afb. I,10). Twee aan elkaar geoxydeerde bronzen ringen; grootste diameter resp. 2.6 en 2.8 cm. Ze zijn in doorsnede aan de buitenkant conisch, voor het overige rond. De betekenis van deze ringen is niet duidelijk.

11. (afb. I,11). Ijzeren voorwerp dat evenals de nummers 14, 15 en 16 op de bodem van het kistje, ongeveer in het midden is aangetroffen. Beex (114; cf. 115,afb. VI, 11 en 18) heeft het beschouwd als een handvat, dat boven op het deksel van het kistje bevestigd zou zijn geweest. Dit kan echter niet juist zijn. Het betreft een ijzeren, 2.1 - 2.6 cm brede strip, die aan weerszijden is afgebroken. De lengte bedraagt nog 16.3 cm. In het ijzeroxyde aan de bovenzijde, d.i. de kant waar zich de resten van koppen van twee nagels bevinden, zijn bij het schoonmaken overal duidelijk in de lengterichting van de strip lopende sporen van houtnerven geconstateerd. Ook in het ijzerroest tussen de koppen van de nagels en de strip zijn dergelijke sporen waargenomen, evenals aan een der lange zijanten (zie de linker tekening). Deze strip met de beide nagels heeft waarschijnlijk dienst gedaan ter verbinding van twee in elkaars verlengde gelegen planken.

Afb. I

Romeinse vondsten van de Lallenberg te Bergbem. De nummers corresponderen met die in *Brabants Heem* 7, 1955, pag. 113, afb. V, en pag. 115, afb. VI, behalve nr. 5 (dat overeenstemt met a.w., pag. 117, afb. VII, 5) en nr. 9. Schaal 1:3. Tek. W.A. van der Sluys (5) en A.J.M. van Campfort (7-17), R.O.B., Amersfoort.

'Op de Lallenberg te Bergbem', Gerrit Beex, *'t Vagevenster* nr. 3, 1994, pag. 68-80.

12 + 13 (afb. I,12 + 13). Volgens Beex (116) wellicht van een scharnier. Het zijn in werkelijkheid twee stukken ijzer die aan elkaar passen (grootste lengte 23.7 cm; grootste breedte 3.5 cm) en de helft vormen van een ijzeren schaar, een z.g. schapeschaar, die bestaat uit twee door een veer verbonden over elkaar schuivende lemmers of bladen. Het is wel heel opvallend dat nr. 12 (lemmer) en nr. 13 (stuk van handvat) relatief ver van elkaar in het graf waren gelegen, resp. in de n.w. en de z.w. hoek van het kistje. Verder is het vreemd dat er van de andere helft van de schaar niets is gevonden.

14. (afb. I,14). Volgens Beex (116) tezamen met de nummers 15 en 16 wellicht een deel van het sluitwerk van het kistje. Het is een stuk van een ijzeren strip met de rest van een ijzeren nagel; grootste breedte 2.4 cm. Tijdens het schoonmaken zijn in het ijzerroest aan de onderkant dwars op de lengterichting van de strip lopende sporen van houtnerven geconstateerd.

15. (afb. I,15). Aan een einde rechthoekig omgebogen fragment van een ijzeren strip; breedte 2.4 - 1.8 cm. Op het lange gedeelte bevindt zich de rest van de kop van een ijzeren nagel die door een gat in de strip is gedreven.

16. (afb. I,16). Eigenaardig gebogen ijzeren strip; breedte 2.15 - 1.7 cm. De twee delen hebben vermoedelijk oorspronkelijk een hoek van 90° gevormd (vgl. nr. 15). Als dit juist is, dan moet het ijzer secundair verbogen of geknikt zijn.

Op de strip zijn de sporen van een drietal nagels te onderscheiden. Bij het schoonmaken zijn in het ijzerroest van het linker gedeelte geen sporen van houtnerven waargenomen; dit is wel het geval geweest bij het andere gedeelte en wel aan de kant waar de resten van twee gecorrodeerde punten van nagels te zien zijn. Deze houtsporen liepen dwars op de lengterichting van de strip (vgl. prof. A-A).

Wat de sporen van de houtnerven en de plaats van de nagels betreft hoort nr. 14 bij nr. 16, in het bijzonder bij het rechter gedeelte daarvan. De nrs. 11, 14, 15 en 16 zijn, zoals gezegd, op de bodem van het kistje, ongeveer in het midden en dicht bij elkaar gevonden. Het is geenszins duidelijk waarvoor ze precies gediend hebben. Ongetwijfeld zijn echter door middel van deze strippen en nagels planken met elkaar verbonden. Zeer waarschijnlijk hebben al deze stukken ijzer deel uitgemaakt van één voorwerp. Ze lijken moeilijk behoord te kunnen hebben tot het deksel van het kistje, zoals Beex heeft gesuggereerd. Van een of meer scharnieren is in ieder geval niets gevonden.

Bovendien zou de plaats in het graf waar de nrs. 14, 15 en 16 zijn aangetroffen, wel heel vreemd zijn, als deze stukken deel zouden

hebben uitgemaakt van het sluitwerk van het kistje.

Misschien hebben deze nummers behoord tot een houten voorwerp dat in het kistje of op het deksel daarvan geplaatst is geweest. Een andere mogelijkheid is dat de ijzeren strippen en nagels deel hebben uitgemaakt van een houten voorwerp dat - tezamen met het te cremeren lijk en eventuele andere bezittingen van de overledene (b.v. de schaar nr. 12 + 13 en de sleutel nr. 7 - afb. I,9) - op de brandstapel aan het vuur is prijsgegeven. Na de crematie kunnen niet alleen de resten van de beenderen maar ook stukken van min of meer verbrande voorwerpen in het graf zijn geborgen. Op grond van de bij de crematieresten gevonden kralen mag men wellicht aannemen dat de overledene een vrouw is geweest.

Overige - losse - vondsten uit de Romeinse Tijd

a. Beex (117, afb. VII, II). Sterk gesleten bord van terra sigillata, type Dragendorff 31 = Ludowici Tq; vgl. Oswald-Pryce⁹⁾ pl. XLVI, 10 en 12. Datering: tweede helft 2de - eerste helft 3de eeuw.

b. (Beex 117, afb. VII, 6). Veel fragmenten van een geelwitte kruik; vgl. voor de hals en de lip Hees 92 en 96 v., nr. 6 en Gose¹⁰⁾ nr. 383. Datering: einde 2de - derde kwart 3de eeuw.

c. (Beex 117, afb. VII, 7, 8, 9 en 10). Scherven van in techniek d glanzend zwart "geverniste" bekervormen, de meeste met een versiering van gearceerde banden. Alle zijn waarschijnlijk van bekervormen Niederbieber 39, type 31 = Hees 79, type 7a. Datering: 180/190 tot na midden 3de eeuw.

d. (Beex 117, afb. VII, 5): afb. I,5 en 2a-c. Fragment van een hol, grijsbruin/geel (beige) terracottabeeldje, gevormd door middel van twee vormhelften. Grootste breedte 5.4 cm; grootste hoogte nog 7.1 cm. Voor dat het beeldje gebakken werd, is op de - gladde - achterzijde in de nog zachte klei met behulp van een puntig voorwerp, b.v. een stuk hout of een schrijfstift of stilus, de volgende tekst aangebracht: Fidelis / fecit = Fidelis heeft dit gemaakt. De inscriptie bestaat uit Romeinse cursieve letters, waarvan de hoogte varieert van 5 tot 15 mm. Opvallend is dat de twee e's, in de eerste en in de tweede regel, niet op dezelfde wijze zijn geschreven (E en II)¹¹⁾. Het beeldje stelt een zittende vrouwelijke godheid voor, een moedergodin, mater of matrona. Het hoofd is ernstig beschadigd, maar het is duidelijk dat het bedekt is met een soort ronde kap of muts, of een diadeem. Aan de voorzijde zijn sporen van haren te zien, evenals aan de achterzijde, waar deze eindigen in een soort knot. Aan de voorkant lopen vanaf de

Afb. 2 a-c

*Fragment van terracottabeeldje van Fidelis, gevonden op de Lallenberg te Berghem; resp. voorzijde, achterkant en linkerzijkant (vgl. afb. 1,5). Schaal 1:1.
Foto's S.J.A. Kuppens, R.O.B., Amersfoort.*

schouders plooien van een mantel of kleed schuin naar het midden toe. De godin is gezeten op een stoel met een hoge, aan de bovenzijde afgeronde rugleuning, die iets boven de schouders uitsteekt¹²⁾ en op de achterkant waarvan zich de reeds vermelde inscriptie bevindt.

Fidelis, als fabrikant van terracottabeeldjes¹³⁾, is tot nu toe bekend van vondsten uit Keulen¹⁴⁾, Dhronecken (in het Hochwald - in de Hunsrück - bij Trier)¹⁵⁾, Niederwampach (in het n.w. deel van Luxemburg, bij de Belgische grens)¹⁶⁾, van de Titelberg (in het z.w. deel van Luxemburg, bij de Franse grens)¹⁷⁾, uit Altrier (ca. 10 km ten z.w. van Echternach, aan de weg naar de stad Luxemburg)¹⁸⁾ en uit Frankfort-Heddernheim¹⁹⁾. Een van Fidelis' beeldjes uit Niederwampach is volgens Kyll²⁰⁾ afkomstig uit een brandgraf uit de 2de eeuw na Chr.

Het fragment uit Berghem is thans het meest noordelijke, het beeldje uit Frankfort-Heddernheim het meest zuidelijke spoor van de fabricage van Fidelis. In een studie over de vele (ca. 500!) terracottabeeldjes die in Altrier zijn gevonden, heeft J. Dheedene²¹⁾ vooral door een typologisch onderzoek aangetoond dat deze plaats een centrum moet zijn geweest voor de vervaardiging van dergelijke beeldjes, ofschoon daar niet met zekerheid sporen van fabrieken van deze produkten ontdekt zijn²²⁾.

In de Gallische en Germaanse provincies waren de belangrijkste centra van fabricage van terracottabeeldjes: het dal van de Allier, het dal van de Moezel met o.a. Trier, en Keulen²³⁾. Het centrum aan de Moezel was evenals Altrier gelegen in het gebied van de Treveri, de civitas Treverorum. Onder de in Altrier gevonden terracottabeeldjes komt het meest de zittende moedergodin voor. Deze is duidelijk onderscheiden van soortgelijke beeldjes uit de andere centra. De produkten van Altrier, die een witte of geelachtige kleur hebben, zijn het minste in kwaliteit, zowel wat de uitvoering als wat de gebruikte klei betreft. Op grond daarvan en van de concurrentie van andere fabrieken die betere waar leverden, is hun verspreiding bijna uitsluitend beperkt gebleven tot het territorium van de Treveri. Het heeft er alle schijn van dat ze nauwelijks of in het geheel niet geëxporteerd zijn.

Een van de fabrikanten van terracottabeeldjes in Altrier is hoogstwaarschijnlijk Fidelis geweest. Diens naam komt ook voor op enige fragmenten van beeldjes welke aldaar zijn gevonden. Het stuk uit Berghem behoort op grond van de stijl en het baksel zeker tot de groep van terracottabeeldjes die in Altrier vervaardigd zijn. De op het Berghemse fragment afgebeelde moedergodin is in het bijzonder te vergelijken met Dheedene fig. 8 en 9, twee beeldjes van een zittende mater uit Altrier, die zich thans bevinden in het Rheinische Landesmuseum te Trier. De moedergodin uit Berghem zou op grond van deze parallellen - een hondje op haar schoot hebben gehad²⁴⁾, maar daarnaast is het ook mogelijk dat ze een kind in haar armen heeft gehouden of dat er vruchten op haar schoot hebben gelegen²⁵⁾.

De Romeinse grafvondsten en losse vondsten van de Lallenberg te Berghem dateren naar het schijnt alle uit dezelfde periode, nl. uit de tijd tussen ca. 180/190 en 270. Het is geenszins onmogelijk dat de losse vondsten ook uit een of meer graven afkomstig zijn en dat op de Lallenberg een Romeins grafveld heeft gelegen. Het terracottabeeldje kan heel goed deel hebben uitgemaakt van een grafinventaris. Het meegeven van dergelijke beeldjes aan de doden is een typisch verschijnsel voor het gebied van noord-Gallia en Germania Inferior²⁶⁾. Gezien het weinig voorkomen van in Altrier gefabriceerde terracottabeeldjes buiten het gebied van de Treveri dient men tenslotte nog rekening te houden met de mogelijkheid dat de overledene in wiens graf dit beeldje als bijgave geborgen zou kunnen zijn, afkomstig was uit de civitas Treverorum, of althans daarmee in nauwe relatie heeft gestaan.

Nijmegen, 6 april 1970
J.E. Bogaers

Naschrift

Nadat het bovenstaande artikel voltooid was, is verschenen: W. Binsfeld, Römische Tonfiguren des Töpfers Fidelis im Staatsmuseum Luxemburg, in: Hémecht 22, 1970, 91-93. Binsfeld verschaft meer literatuur en nadere gegevens over terracottabeeldjes van Fidelis. Als vindplaats van een van diens fabrikaten vermeldt hij (92 en Taf. III c) ook nog Pommern aan de Moezel (civitas Treverorum). - Volgens Dheedene (219) zijn de beeldjes uit Altrier "blanches ou jaunâtres", in tegenstelling tot die welke in Trier vervaardigd zijn; deze hebben nl. een rode kleur. Binsfeld (93) wijst er op dat de meeste beeldjes van Fidelis "aus weissem oder grauweissem Ton" zijn, maar dat er van de dertien (fragmenten van) beeldjes van Fidelis die in Dhroncken zijn gevonden, vijf zijn waarvan het baksel rood of geelrood is. Van deze laatste zijn er minstens vier van het type van Amor en Psyche; deze zijn door middel van dezelfde vormhelften vervaardigd. Wellicht heeft Fidelis niet alleen in Altrier, maar ook een tijdlang in Trier of althans niet ver van deze stad, in het dal van de Moezel gewerkt. Naar de mening van Binsfeld (93) heeft hij "eher im 2. als im 3. nachchristlichem Jahrhundert" geleefd.

J.E. Bogaers

Noten:

1. G. Beex, Op de Lallenberg te Berghem, Brabants Heem 7, 1955, 105-118. Zie voor verdere literatuur A. van Doorselaer, Repertorium van de begraafplaatsen uit de Romeinse tijd in Noord-Gallië (I-II), Brussel 1964, I, 336 v.
2. Beex 115, afb. VI, 18.
3. Beex 117, afb. VII, 5, en 118.
4. Beex 116.

5. Vgl. Romeinse graven uit Esch en St-Michielsgestel; zie J.E. Bogaers in: Nieuwsbull. Kon. Ned. Oudheidk. Bond 1965, *55 v. (= Brabants Heem 17, 1965, 21 v).
6. F. Oelmann, Die Keramik des Kastells Niederbieber, Frankfurt a. M. 1914.
7. H. Brunsting, Het grafveld onder Hees bij Nijmegen, Amsterdam 1937.
8. C. Isings, Roman Glass from Dated Finds, Groningen - Djakarta 1957. - Mej. dr. C. Isings, Utrecht, is zo vriendelijk geweest haar oordeel aangaande de glazen bijgaven uit het graf van Berghem mede te delen aan de schrijver, die daarvan gaarne gebruik heeft gemaakt.
9. F. Oswald - T. Davies Pryce, An Introduction to the Study of Terra Sigillata, London 1920.
10. E. Gose, Gefäßstypen der römischen Keramik im Rheinland, Keverlaer 1950.
11. Vgl. R. Cagnat, Cours d'épigraphie latine, 4de ed., Paris 1914, 7 v.
12. Vgl. o.a. S. Loeschke in: C.A. Niessen, Beschreibung römischer Altertümer, Cöln a. Rh. 1911, I, 152 en II, Taf. CVIII: nr. 3161; F. Hettner, Drei Tempelbezirke im Trevererlande, Trier 1901, Taf. IX, XII en XIII; J. Dheedene, Altrier - un atelier de figurines en terre cuite?, in: Helinium I, 1961, 211-222, speciaal fig. 8, 9 en 16.
13. Zie vooral Corpus inscriptionum Latinarum (CIL) XIII 10015, 103; verder N. Kyll, Heidnische Weihe- und Votivgaben aus der Römerzeit des Trierer Landes, in: Trierer Zeitschrift 29, 1966, 5-114, speciaal 29.
14. A: CIL XIII 10015, 103l en A. Kisa in: Westdeutsche Zeitschrift für Geschichte und Kunst 15, 1896, 392; vgl. H. Lehner in: Bonner Jahrbücher 110, 1903, 190: een zittende moedergodin met een hondje op schoot, in het Wallraf-Richartz-Museum te Keulen. - B: CIL XIII 10015, 103m = Sammlung Niessen, nr. 3161 (zie boven n. 12): zittende Minerva; cf. Hettner 78, nr. 259 en Kyll 29 en 94, n. 178.
15. CIL XIII 10015, 103b-k. Hettner 63, nr. 82 (= 78 nr. 2601); 78, nr. 259a-d, 260, 261, 262 en 263; 79, nr. 264, 265 en 266 (Amor en Psyche, op een stoel zittende moedergodin met hond op schoot, fragmenten met gedeelte van stoel, enz.; Rheinisches Landesmuseum, Trier).
16. A: CIL XIII 10015, 103a; Kyll 29 en 94, n. 176; Ch. Ternes, Les inscriptions antiques du Luxembourg, Luxembourg 1965, 141, nr. 117: zittende moedergodin met hond op schoot; in Musée d'histoire et d'art, Luxemburg. - B: G. Thill, Les époques gallo-romaine et mérovingienne au Musée d'histoire et d'art, Luxembourg, Luxembourg 1969, 11 en 24: Minerva met vruchten op schoot!
17. Thill 11 en 24, en Taf. 46: zittende moedergodin met hond op schoot.
18. A: Hettner 78, nr. 259: zittende godin op stoel; Rheinisches Landesmuseum, Trier. - B: Dheedene 219.
19. Hettner 78, nr. 259: zittende godin.
20. Kyll 29 en 94, n. 176: CIL XIII 10015, 103a.
21. Zie n. 12.
22. Zie echter Dheedene 219.
23. Dheedene 216 v.; Kyll 28 v.
24. Zie over de moedergodinnen als godheden van de vruchtbaarheid en gezondheid en over hun attributen o.a. Kyll 45-49.
25. Vgl. Dheedene 221 v.
26. Vgl. Hees 159 v.; A. van Doorselaer, Les nécropoles d'époque romaine en Gaule Septentrionale, Brugge 1967, 118-120; R. Nierhaus in: Helinium 9, 1969, 254.

Bron: Brabants Heem, Jaargang XXII, 1970.

Rubriek Straatnamen

Deze keer de verklaring van de naam 'Van den Heuvelstraat'.

De mens achter het straatnaambord, zijn betekenis voor onze samenleving en de plaats die hij in onze samenleving heeft gehad.

Wim van den Heuvel tijdens zijn dienstitijd in Indonesië met een Javaans jongetje op de foto.

WIM VAN DEN HEUVEL

26 juni 1926 - 19 januari 1949

Voordat ik wat uitvoeriger blijf stilstaan bij het levensverhaal van Wim van den Heuvel wil ik eerst een beknopte uiteenzetting geven van de politieke situatie van Indonesië in de periode 1945-1949.

Op 15 augustus 1945 capituleerde Japan en op 17 augustus proclameerden de beide nationalistische leiders, Soekarno en Hatta, de vrije en onafhankelijke Republiek Indonesië. Voordat Indonesië in januari 1942 door Japan was veroverd had dit eilandenrijk sinds de 17e eeuw onder Nederlands bestuur gestaan. Tot 1922 was Indonesië een koloniaal gebied van Nederland. Vanaf 1922 werd Indonesië een van de Rijksdelen Over Zee, onder Nederlands gezag.

In Nederland was de verontwaardiging groot over de daad van Soekarno en Hatta. Omdat Soekarno met de Japanners had samengewerkt werd hij vergeleken met Mussert, die in Nederland met de Duitsers had samengewerkt en daarmee als een landverrader werd betiteld. Vanuit deze gedachtengang weigerden de Nederlanders met Soekarno te spreken of te onderhandelen. Het zou een hele tijd duren voordat in Nederland iets van die opvattingen veranderde. Soekarno had zich immers zijn hele leven tegen de Nederlandse bezetters van zijn vaderland verzet en kon dus feitelijk eerder vergeleken worden met de Nederlandse verzetsstrijders, tijdens de Duitse bezetting, dan met een landverrader als Mussert.

Pas in oktober 1945 kwamen de eerste vertegenwoordigers van de Nederlandse regering in Indonesië aan. Het duurde een tijd voordat de Nederlanders afstapten van hun weigering om met de nationalistische leiders van Indonesië te gaan praten en tot medio 1947 sleepten zich de onderhandelingen voort, zonder veel succes te hebben.

In juli 1947 probeerde Nederland met militair geweld de impasse te doorbreken.

Terwijl men zelf nog aan de wederopbouw bezig was, had Nederland ongeveer 160.000 modern bewapende soldaten naar Indonesië gestuurd. Het militair optreden van 1947, ook wel "politieele actie" genoemd, was militair een succes maar werd politiek een nederlaag. De Veiligheidsraad van de Verenigde Naties dwong Nederland aan de onderhandelingstafel. In januari 1948 werd een politiek akkoord bereikt. Maar ook dat werd niet uitgevoerd en de acties van het Indonesische en Nederlandse leger gingen gewoon door.

Nederland probeerde in december 1948 opnieuw met militair geweld haar zin door te drijven (tweede politieele actie; december-januari 1948/'49). Militair gezien opnieuw een succes maar ook deze keer een politieke nederlaag door de scherpe kritiek van de Veiligheidsraad met als voornaamste leden de Verenigde Staten, Rusland, Engeland en Frankrijk. In de zomer van 1949 begonnen nieuwe onderhandelingen en op 27 december 1949 droeg Nederland het bestuur over Nederlands Oost-Indië over aan de Republiek Indonesië, met Soekarno als president.

Het verhaal dat nu volgt zal grotendeels door menig militair, die in de periode 1946-1950 in Indonesië heeft gediend, zeker nog gedetailleerder verteld kunnen worden. De gegevens heb ik o.a. uit brieven die mijn broer heeft geschreven en die nog bewaard zijn gebleven.

Wilhelmus Lambertus van den Heuvel is geboren te Berghem op 21 juni 1926.

Hij was de zoon van Lambertus van den Heuvel (1897-1985) en Petronella van Veghel (1899-1944). Na de lagere school in Berghem

doorlopen te hebben, waarin meester Jac Gielen een van de bekende leerkrachten en later schoolhoofd was, volgde hij een tijd lessen aan de R.K. Landbouwschool te Oss. Eerst werkte hij bij een boer in Huisseling. Toen op 10 mei 1940 Duitse troepen ons land binnenvielen en de Nederlandse defensie ook de brug over de Maas bij Ravenstein 's morgens om vijf uur de lucht in blies, zat Wim net de koeien te melken. Onkundig van alle oorlogsgeweld schrok hij als veertienjarige knaap zo erg dat hij zich bij zijn baas meteen afmeldde en met de fiets naar zijn ouders in Berghem vertrok.

In en na de oorlog werkte hij bij enkele bedrijven in Oss.

Op 10 november 1946 moest Wim van den Heuvel als dienstplichtig militair in Roermond opkomen. In de strenge winter van 1947 vertrok hij in februari, samen met ongeveer 1200 andere Nederlandse militairen met het troepentransportschip Johan van Oldenbarneveld naar Indonesië.

Op 22 februari kwamen zij aan in het Suez-kanaal waar zij op afstand de piramides van Egypte konden zien. Later, in de Rode Zee, zagen zij de berg Sinaï liggen.

Toen zij in het Suez-kanaal lagen was net prinses Marijke (later Christina) geboren. De commandant trommelde toen alle soldaten op het hoogste dek bij elkaar om het Wilhelmus te komen zingen. De hele groep weigerde dit compleet. De onzekerheid en spanning die hen te wachten stond was toen blijkbaar al duidelijk aanwezig.

Op 18 februari 1947 passeerden zij de evenaar. Op 8 maart kwam men aan te Tandjong Priok, de haven bij Djakarta (toen Batavia).

Thomas Broers was bij de aankomst van de Johan van Oldenbarneveld aanwezig en hielp mijn broer persoonlijk met het dragen van de plunjezak. Samen met Wim was de Berghemnaar Marinus van Ieperen de gehele diensttijd bij hetzelfde legeronderdeel ingedeeld.

Mijn broer ontmoette in Tandjong Priok eveneens Wim Boeijen (zoon van Brordus Boeijen uit het Duurendseind), Theo van Orsouw, Jan Hoeks en Jan van der Wielen (Hei-end).

Uit de vele brieven die de komende twee jaar zouden volgen, spreekt een diepe belangstelling en ernst omtrent de toestand thuis, in Nederland en in Indonesië. Verder had hij een diepe godsdienstige overtuiging. Dit zal bij andere Berghemse militairen eveneens het geval zijn geweest.

In de stad Djakarta was het opvallend dat er enorm veel kinderen rondliepen. In het drukke verkeer van die dagen waren nogal wat slachtoffers van het verkeer in deze stad te betreuren.

Op 6 april 1947 vierden veel katholieke militairen hun Pasen te Djakarta, door het bijwonen van een openluchtmis.

Op 21 mei ontmoette Wim de Berghemnaar Jan den Brok (uit de Heistraat) en M. van Dreumel (uit Oss). Verder ontmoette hij Wim van

Rebremen 15 Jan 1949

Beste Vader, Broers en Zusters,

Al is het nog vroeg morgen, toch wil ik de tijd niet modeloos voorbij laten ben dus meer een i schrijven geslagen. Allereerst hoop ik het met jullie nog goed mag zijn. Allet mij gaat het nog heen. De spanning staat hier nog steeds en hoeg zijn het de afgelopen dagen wat stiller is geworden. Toen ik er nog wel was een bom op mijn die sabote ook valt er nog wel eens een gristvolochot op Japantoren, maar is het te merken dat het uag mindert. De aanvoer gaat ook al iets beter, nu we niet meer, want als er een brug de lucht in ging, met het ... hier wil ... hebben we de afge.

De laatste brief die Wim van den Heuvel aan zijn vader, broers en zussen schreef is gedateerd: 15 januari 1949.

Indonesië

a	Atjeh A1	g	Celebes B4	1	Djakarta C2
b	Lombok C3	h	Borneo B3		(voorheen Batavia)
c	Timor C4	i	Boven-Digoel B6	2	Bandoeng C2
d	Java C2/C3	j	Java-Zee	3	Linggadjati C2
e	Sumatra A1/B1/B2	k	Molukken A5/B5		
f	Sumbawa C3				

Oorsouw (Osseweg) en Hein Martens (Kiek de Smid, Julianastraat). Wim van Oorsouw was een van zijn vrienden vanuit Berghem. In de periode eind juli - begin augustus, toen Nederland zijn eerste politionele actie ondernam, steeg de spanning. Ook het aantal schermutselingen tussen het leger - en dus eveneens tussen het legeronderdeel van Wim - en het leger van de 'opstandige' Republiek Indonesia nam toe. De naam van dit opstandige leger luidde Tantara-Republica Indonesia, kortweg vaak met T.R.I. aangeduid.

In juli 1947 ontving hij van meester Jac Gielen een van de vele brieven die hij zou krijgen. Het was voor Jac Gielen de 1045ste brief, die hij aan een van de Berghemse militairen, allen zijn oud-leerlingen, schreef. In deze 1045ste brief schreef meester Gielen over de droge zomer van 1947 en over de Centrale Controle Dienst (C.C.D.) die de landbouwproductie controleerde. Bij meester Gielen werd een varken in beslag genomen! In deze periode was het traktement van de dienstplichtige militair opgelopen van f. 1,75 naar f. 1,85 per dag. Met deze soldij kon men zich niet veel permitteren. Van thuis uit werden vaak sigaretten en postpapier opgestuurd.

Na de eerste politionele actie werden tussen het Nederlandse leger en het Indonesische leger (T.R.I.) zogenaamde bestandslijnen (een soort grenzen) vastgesteld, die men wederzijds zou accepteren. Door de T.R.I. werden deze bestandslijnen voortdurend overschreden. Daarom bleef het in Midden- en West-Java, waar Wim van den Heuvel met zijn legeronderdeel (2-4-11-Regiment Infanterie) was gestationeerd, erg onrustig. Bij gevechtshandelingen werd de stad Keboemen in januari 1948 zo ernstig vernield, dat er praktisch geen huis onbeschadigd bleef. Keboemen was in die periode een stad zo groot als Oss.

De tijd die nu zou volgen was er een van veel patrouillelopen overdag en wachtlopen 's nachts. In deze tropische hitte was dit vaak erg zwaar en altijd kwam een patrouille, na de inspectie van een gebied, nat en doorweekt van de transpiratie terug.

Allen hielden de hoop levend, dat men na twee jaar, dus begin 1949 weer naar Nederland zou mogen terugkeren. Dit was de Nederlandse militairen, namens de overheid, toegezegd. Later zou die datum steeds opgeschoven worden en uiteindelijk keerden de meesten pas in de lente en zomer van 1950 in Nederland terug.

In Indonesië hoorden de militairen van de spanningen in Europa (Koude Oorlog) tussen de U.S.A. en West-Europa enerzijds en de Sovjet-Unie anderzijds.

In april 1948 was men gelegerd op de berg Slamet op een hoogte van 1000 meter. De berg Slamet is totaal 3430 meter hoog. Overdag was het

Na zijn overlijden werd Wim van den Heuvel op 26 mei 1950 de onderscheiding "Ereteken voor Orde en Vrede" toegekend.

Op de militaire begraafplaats Pandu, bij Bandoeng op West-Java, ligt W.L. van den Heuvel met enkele van zijn kameraden, die tegelijk met hem omkwamen, toen de carrier waarin zij zaten te Kebuemen (= Kebumen) op een landmijn reed. Bij het graf zit geknield Antoon van den Heuvel, die in 1969 een bezoek bracht aan de begraafplaats van zijn broer.

snikheet maar 's nachts ijskoud, vooral als men wacht had. Toch genoot men overdag vaak van de indrukwekkende natuur. In zijn vrije tijd studeerde Wim voor het middenstandsdiploma, want uit vele brieven klinkt duidelijk door dat men zich bezorgd maakte over de toekomst, wanneer men straks weer thuis zou zijn. Ook spaarde hij wat geld, om bij thuiskomst een feestje te kunnen vieren.

Op 26 augustus ontmoette mijn broer zijn buurjongen uit de Hoessenboslaan, nl. Wim van der Heijden. Dit was een zeer blijde ontmoeting. Er werd flink bijgepraat maar na enkele uren moest Wim van der Heijden met zijn peloton naar elders vertrekken.

In de herfst van 1948 nam de spanning verder toe en de patrouille-diensten werden zwaarder, mede omdat het gebied waar men lag, erg bergachtig was.

Telkens werd zijn afdeling verplaatst. Een aantal keren waren de verbindingen zo slecht dat men veertien dagen of langer alleen op biscuits moest leven. Voor goed was- en drinkwater moest men soms twee kilometer lopen! Sommige militairen dronken niet gezuiverd water, kregen last van malaria en andere ziekten.

De bevolking van Java liet zijn vijandigheid jegens de Nederlandse militairen duidelijk blijken. De Nederlanders werden niet gezien als "bevrijders" van de troepen van de T.R.I., zoals ben in Nederland vaak was voorgehouden.

Op 16 november schreef Wim dat de Nederlandse militairen net zo bekeken werden als wij in 1940-1945 tegen de Duitse bezetters aankeken; vreemdelingen dus (de Nederlanders) die het beste maar zo snel mogelijk konden oprotten. Het meest teleurstellende was, dat de uit Nederland afkomstige burgerbevolking de Nederlandse militairen eveneens vijandig gezind was.

Duidelijk nam tegen december 1948 de onrust toe. De onzekerheid op Java was groot.

De Nederlandse regering besloot op 18 december tot een tweede politionele actie, omdat de bestandslijnen nog steeds geschonden werden en onderhandelingen niets uithaalden.

Het legeronderdeel van Wim van den Heuvel werd gedirigeerd naar Keboemen, 45 kilometer ten oosten van Djokjakarta. Zij namen deel aan de gevechtshandelingen en in Keboemen namen zij een groot aantal militairen van de T.R.I. gevangen. Midden december wenste Wim in zijn brieven aan de familie thuis een Zalig Kerstfeest en een Gelukkig Nieuwjaar. Men hoopte nog steeds in 1949 naar Nederland terug te keren.

Begin januari 1949 kwam er een eind aan de tweede politionele actie, maar opnieuw stelden de nu vastgestelde bestandslijnen weinig voor.

De militairen moesten opnieuw stevig patrouilleren en de spanning bleef groot. Op 19 januari ging men weer op patrouille. Bij een van de lichte tanks (carriers) was een soldaat wegens ziekte niet aanwezig. Gevraagd werd om een vrijwilliger. Mijn broer meldde zich. Tijdens de nachtelijke tocht reed één van de carriers op een landmijn, waardoor alle zeven inzittenden van deze carrier om het leven kwamen waaronder ook Wim van den Heuvel.

Op 15 januari schreef Wim nog een brief naar zijn familie thuis en op de dag van zijn overlijden - 19 januari 1949 - nog een brief naar zijn zus in Breda.

Wim van den Heuvel werd begraven door zijn eigen collegasoldaten van het 2-4-11-RI, o.l.v. aalmoezenier H.P. Schins en de compagniescommandant Jhr. van Nispen tot Pannerden. De plaats van de begrafenis was Keboemen. Op 7 maart 1950 werd zijn stoffelijk overschot naar het ereveld Pandu te Bandoeng overgebracht.

Op woensdag 26 januari 1949 vond een plechtige uitvaartdienst in de Berghemse parochiekerk plaats. De kerk was tot de uiterste hoeken gevuld. Het medeleven in Berghem was groot.

Posthuum werd Wim van den Heuvel op 26 mei 1949 onderscheiden met het Ereteken voor Orde en Vrede (met gesp) dat zijn familie in Berghem toegezonden kreeg.

Bij besluit van 11 juni 1959 werd in Berghem door de gemeenteraad een straat naar hem genoemd. Dit op voordracht van het college van B en W onder burgemeester J.J.J. van den Akker. De gemeenteraad, waarin de meerderheid werd gevormd door de fractie Gielen-Kuijpers, gaf zijn goedkeuring. Familie Van den Heuvel is hen daar nog steeds dankbaar voor.

(Tjiandjoer is dus niet juist, dit moet zijn: Keboemen)

In latere perioden is de begraafplaats Pandu te Bandoeng een aantal malen door Berghemse oudstrijders bezocht, o.a. door:

Wim van Oorsouw (Osseweg), Jan van der Wielen (Clausstraat),
Koos van Oorsouw (Molenweg).

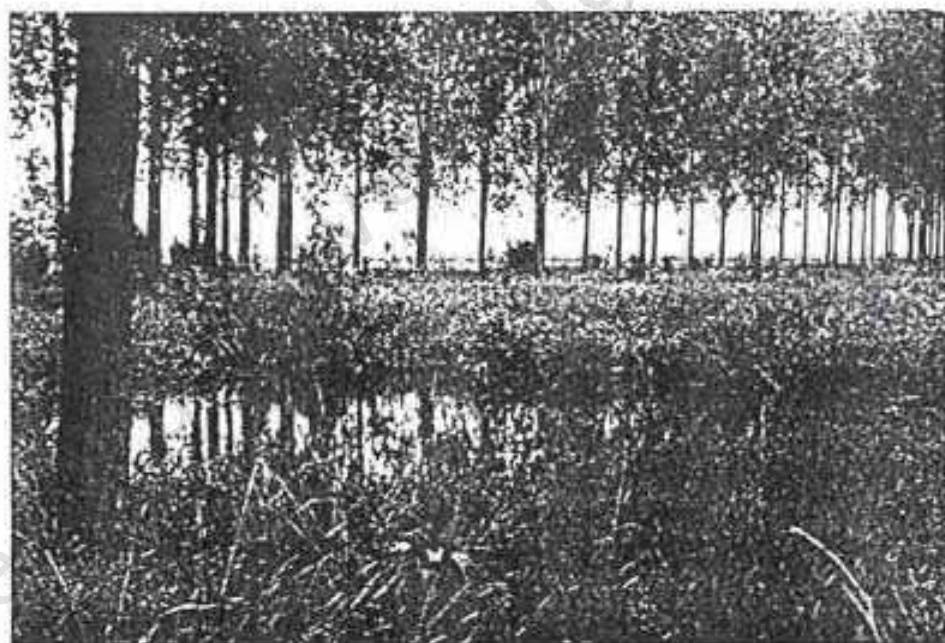
Mijn broer Antoon van den Heuvel bracht eveneens een bezoek aan de begraafplaats Pandu.

Lambert van den Heuvel, april 1994

DWARSDIJKEN, HERTOGSWETERING, BEERSE MAAS en BEERSE OVERLAAT

door Jos Broeksteeg

Van Berghem naar Haren kan men langs verschillende wegen. Toegegeven, de Nieuwe Spaanse Steeg is niet de kortste weg, maar wanneer men eenmaal de Hertogswetering is gepasseerd en Haren dichterbij komt, staat daar aan de rechterkant van de weg ineens een groep bomen waar het de moeite waard is om te stoppen. Een bijna geheel overwoekerd paadje brengt je midden tussen de bomen en daar zie je een vennetje dat, zo te zien, vroeger veel groter is geweest. Ook overvalt je de rijkdom aan natuur. Veel bloemen die je normaal niet ziet staan hier in overvloed. Kraailook, koekoeksbloem, agrimonie, hondsroos, dotterbloem en b.v. watermuur, maar vooral ook orchissoorten. Hier bloeit in de maanden juli-augustus de althans voor onze streken, zeldzame wespenorchis. Men moet wel opletten, maar een enigszins geïnteresseerd oog zal ze zeker ontdekken. De natuur ten top en verboden te plukken.

In dit natuurgebied liggen nog restanten van de Groenendijk.

Deze plek: Het is de laatste die herinnert aan de aanwezigheid van een roemruchte plaats in onze nieuwe gemeente; in de geschiedenis van het Maasland nl. *de Groenendijk*.

Dwarsdijken

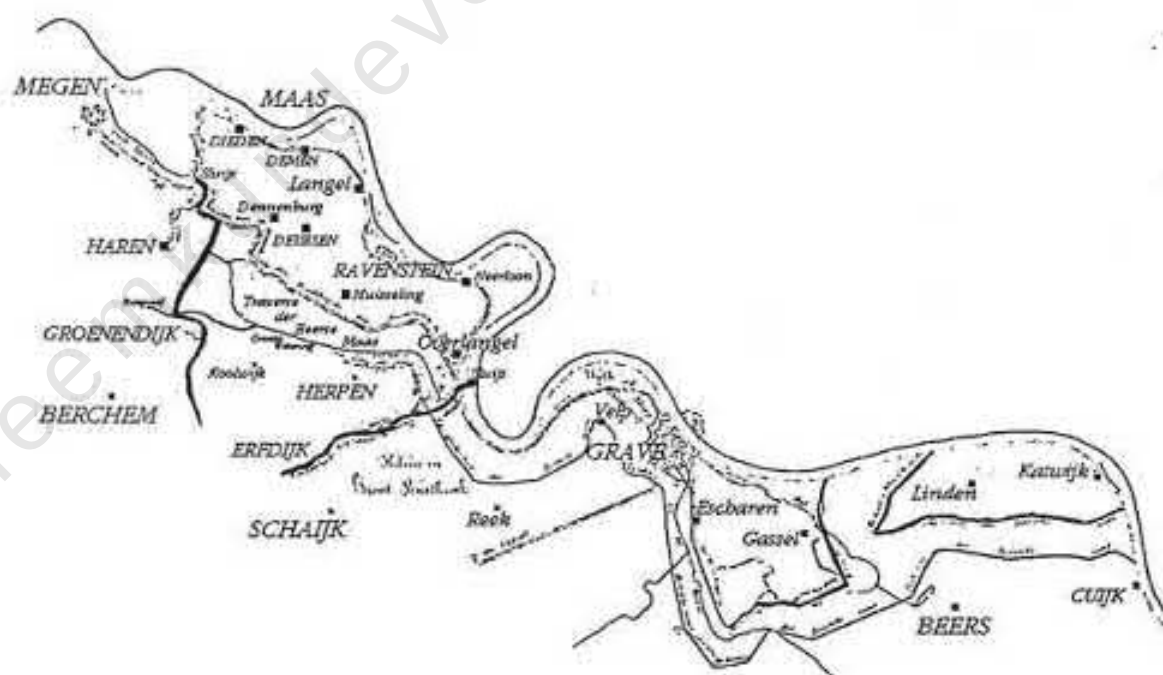
Allereerst een korte geschiedenis over de dwarsdijken die vroeger in het Maasland lagen. Tussen 1100 en 1300 kreeg de Maas in onze streek van west naar oost haar dijken. Omdat vrijwel alles met de hand moest gebeuren, vorderden de werkzaamheden maar langzaam. Vandaar dat de dijkenbouwers het nuttig vonden van tijd tot tijd een dam te bouwen van de hogere zandgronden uit het zuiden, tot de Maas in het noorden, zodat het overtollige water vanuit de richting Grave (waar nog geen dijken aangelegd waren) werd teruggeleid in de bedding van de Maas.

Vanuit Geffen liep de "Kepkensdonkdijk" naar Lithoijen. Bij Oss lag de "Meerdijk". Vervolgens liep er als afscheiding van Megen en Ravenstein "de Groenendijk" (ook Harense Zeegdijk) tussen Haren en Deursen. Deze waterkering dateert uit eind 13e eeuw.

In Herpen lag "de Erfdijk" die dit plaatsje beschutting moest bieden tegen het water van de Maas. Bij Velp lag "de Peeldam".

Tenslotte was er ook nog een andere "waterleiding", nl. de Hertogswetering, aangelegd op instigatie van Hertog Jan I van Brabant aan het eind van de 13e eeuw.

Overzichtskaartje van het stroomgebied van de Beerse Maas van Cuijk tot Megen. De Beerse Overlaat bij Katwijk en Linden en de traverse van de Beerse Maas met dwarsdijken en sluitzen.

Hertogswetering

In 1326 was aan de inwoners van Oijen en Megen door hertog Jan III toestemming gegeven het overtollige Maaswater af te voeren via de Hertogswetering. Echter een speciaal daartoe samengesteld College van Heemraden kreeg de bevoegdheid om in de Hertogswetering een sluis (schutlaken) te leggen, die de Heemraden zouden mogen sluiten bij hoog of overvloedig water. De Heemraden mochten "de richter" verzoeken deze wetering te schouwen zo dikwijls als zij dit nuttig achtten, ook om de sluis te sluiten. Uit een privilege van Johanna van Brabant uit 1372 blijkt dat deze "richter" de hoogschout van 's-Hertogenbosch was. Door dit privilege kreeg ook de stad 's-Hertogenbosch de bevoegdheid de schout te verzoeken schouw te houden over de Hertogswetering en die te laten ruimen en open te houden, zodat het water zijn vrije loop in de Maas zou hebben. De bevoegdheid met betrekking tot de afwatering van Oijen en Megen, verleend bij privilege van 1326, heeft door de langzame stijging van het waterpeil vooral vanaf de zestiende eeuw regelmatig tot problemen geleid. De diverse landerijen konden hun water niet lozen wanneer het schutlaken (sluis) werd gesloten. De conflicten spitsten zich vooral toe op de Groenendijk. Deze dijk liep zoals al gezegd, in noord-zuid-richting, vanaf de oude Maasarm onder Dieden naar Duurenseind (Berghem). De bewoners van het Land van Megen en die van het Kwartier Maasland van de Meierij van 's-Hertogenbosch werden door deze dijk gevrijwaard van deze wateroverlast.

Groenendijk

Vermoedelijk omstreeks 1330 werd de Maasdijk tot Grave doorgetrokken. Toen moest het Land van Herpen het van boven komende water op een andere manier kwijt. In 1331 gaf Jan, Heer van Megen, aan de inwoners van Herpen, Huisseling, Demen, Deursen, Dennenburg en Langel toestemming een dijk en een sluis aan te leggen op het grondgebied van Haren. De Heer van Megen stond toe dat het water dat door de Groenendijk werd tegengehouden, mocht worden afgewaterd op de Maas via een nieuw aan te leggen sluis op Megens grondgebied. Deze sluis is vooral bekend geworden als de Diedense sluis. Naast de sluis bood ook de Groenendijk zelf de mogelijkheid water kwijt te raken, er waren op sommige plaatsen verlagingen in aangebracht. Daarover kon water afvloeien naar het Ossermeer en de Hertogswetering.

In 1365 werd de hoogschout van 's-Hertogenbosch door Johanna van Brabant gelast om de Groenendijk hoger en breder te maken dan de Maasdijk, dit moest bescherming geven aan het Kwartier Maasland en 's-Hertogenbosch.

Zolang de waterstand niet te hoog kwam en de sluizen goed functioneerden leverde de situatie geen grote problemen op. Die

situatie veranderde echter in de zestiende eeuw als gevolg van de werking van de Beerse Overlaat. Op grote hoeveelheden water waren de sluizen en weteringen niet echt berekend. In 1532 werd de sluis die in 1331 gebouwd was verwoest door kruie ijs en overstromingen.

Reactie

De bewoners van Megen en Maasland vonden dat zij door het gestegen waterpeil veel te veel water te verwerken kregen en probeerden regelmatig de verlagingen in de Groenendijk te dichten. Als reactie daarop werd de dijk door de bewoners van het Land van Ravenstein, om van het water af te zijn, telkens weer doorgestoken. De eerste keer, voor zover bekend, dat dit gebeurde was in 1565. De dijk werd opnieuw hersteld en aangepast. Bovendien werd de "Rietgraaf" die ten oosten van de dijk liep, uitgediepd, zodat er een afwatering ontstond naar de Hertogswetering.

Echter in 1596 deden zich opnieuw moeilijkheden voor. Vanuit Megen werd geprotesteerd omdat de Groenendijk tot driemaal toe door de inwoners van Dennenburg en Deursen was doorgestoken.

Het jaar 1761 was er een van veel spannende dagen rondom de Groenendijk. Omstreeks twee uur 's middags zag de Harenaar Jan van Erp een 30-tal mannen van de andere kant (Ravenstein) in de buurt van de dijk. Zij waren gewapend met "schuppen en gavels", geweren en landbouwwerktuigen. Nu was Van Erp niet alleen, zodat de heren het verstandiger vonden een mondeling gevecht aan te gaan. Een man kon zich echter niet beheersen en misschien had hij er reden toe.

Rem Jacobus Jan Wilms (Ravenstein) had een stuk hooiland, waarvan zijn koeien de hele winter hadden moeten eten, ware het niet, dat het nu onder water stond. Dat water zou wegtrekken als de Groenendijk werd doorgestoken. Waar het dan heenstroomde kon Rem Jacobus weinig schelen. In ieder geval, hij loste een schot in de richting van de zoon van Jacobus van de Coolwijk uit Haren. Hoewel deze niet werd geraakt vonden de schepenen van Haren voldoende redenen aanwezig om de Deursenaar te arresteren.

De dwarsdijken, oorspronkelijk als een soort noodvoorziening aangelegd, bleken later onmisbare hulpmiddelen bij de waterbeheersing van het hele Maasgebied. De Beerse Maas had intussen haar entree gedaan. Doordat de rivier onmogelijk al het regenwater uit Frankrijk en België kon verwerken, liet men letterlijk Gods water over Gods akker lopen (bij Cuijk).

De zogenaamde Beerse Overlaat; daar kon bij een te hoge waterstand het overtollige Maaswater via verlaagde stukken dijk de kortste weg zoeken, d.w.z. over een soms kilometers brede strook grond dwars door het Maasland van Beers naar 's-Hertogenbosch.

De Beerse Maas

Het stroomgebied van de Beerse Maas besloeg een brede strook grond, waardoor het water richting Den Bosch stroomde. De oude dwarsdijken lagen precies "dwars" in de stroom en vormden een obstakel voor het Beerse Maaswater. Een remmende werking hadden daarnaast ook de bomen en de heggen die in het stroomgebied geplant waren. De eerdergenoemde dwarsdijken verdeelden die vreemdsoortige rivier in vlakken. Ze verhinderden een snelle doorstroming van het water tot groot genoegen van de mensen die in het graafschap Megen woonden en tot woede van die van Ravenstein, Herpen en Grave.

De geschiedenis van de Groenendijk kent daarom een hele reeks van conflicten. Naarmate de Beerse Maas zich vaker liet zien laaiden de emoties rondom de dwarsdijken hoger op. Speciaal bij de Groenendijk. De vele schermutselingen eind 19e eeuw gaven de Gedeputeerde Staten redenen om een peloton Marechaussees op de Groenendijk ter plaatse te stationeren. Maar al vlogen soms de kogels om de oren van de door het water geteisterde waaghalzen, de aanslagen op de dijk bleven doorgaan.

De echte oplossing kwam pas in 1942 als de Beerse Overlaat wordt gedicht; maar zo zijn er altijd schermutselingen geweest, allemaal in een tijd dat problemen zoals waterkering en waterbeheersing louter plaatselijk werden bekeken.

Pas na 1942 is de Groenendijk niet langer een steen des aanstoots, hij is overbodig. In 1958 wordt hij grotendeels afgegraven. Alleen het stukje dat er nu nog ligt en enkele wielen; herinnerend aan oude doorbraken van deze dwarsdijk, zijn ongemoeid gelaten, althans door ons mensen. De natuur heeft en ziet haar kans schoon.

Moge dit natuurgebied behouden blijven; is het niet om geschiedkundige, dan toch zeker wel om zijn natuurkundige waarde. Een stuk grond om je voor in te zetten. Een stuk grond om te bewaren zoals het is en zoals het wordt.

De Beerse Overlaat

Een overlaat is een lage kade of dijk langs een rivier. In het geval van de Beerse Overlaat, twee onbedijkt gebleven delen van de linker Maasoever, waarvan de bovenmond tussen Cuijk en Katwijk was gelegen en de benedenmond tussen Groot-Linden en Gassel. Wanneer het water van de Maas over deze overlaat dreigde te stromen werd te Grave een seinschot gelost om boeren en burgers in Noordoost-Noord-Brabant te waarschuwen voor de komende watervloed; dit noemde men de Beerse Maas.

In Grave staan nog steeds een paar kanonnen op de wallen langs de Maas. Deze hebben geen dienst gedaan als verdedigingsmiddel, maar

Gedeelte uit een militaire stafkaart van 1837.

De verkaveling van de gronden is zeer duidelijk zichtbaar, ook de ligging van wegen, waterlopen en dijken.

De Goenendijk begon in het Duurends Eind, Hondseind, en eindigde bij de Diedense Sluis.

werden afgeschoten als de Beerse Maas in werking kwam. De wijde omgeving werd op deze manier voor het overstromingsgevaar gewaarschuwd. Na dichting van de Beerse Overlaat hebben de kanonnen geen functie meer.

Bij aanhoudende werking van de Beerse Maas stond een groot gedeelte van het gebied tussen Cuijk en 's-Hertogenbosch onder water. Bij grote regenval traden de rivier de Dommel en de Aa eveneens buiten hun oevers, dan kreeg het lager gelegen gedeelte rondom 's-Hertogenbosch het dubbel te verduren. Al dit water vond tenslotte een uitweg, eerst over de Vlijmense en daarna over de Baardwijkse Overlaat waarna het door de Langstraatse buitenvelden naar de Amer stroomde. Gedurende zes eeuwen heeft Noordoost-Noord-Brabant van de rampzalige werking van de Beerse Overlaat te lijden gehad. Na de dichting in 1942 kon dit gedeelte van Noord-Brabant, dat door deze situatie eeuwen in haar ontwikkeling was geremd, zich intensiever gaan toelagen op de land- en tuinbouw.

Bronnen:

Klein Historisch Prentenboek, Land van Ravenstein en Graafschap Megen.

Grensgebieden in het noordoosten van Brabant, ca. 1200-1795.

Brabants Dagblad d.d. 31-01-1993.

Prisma toeristengids Zeeland, Brabant, Limburg.

Vroeger...

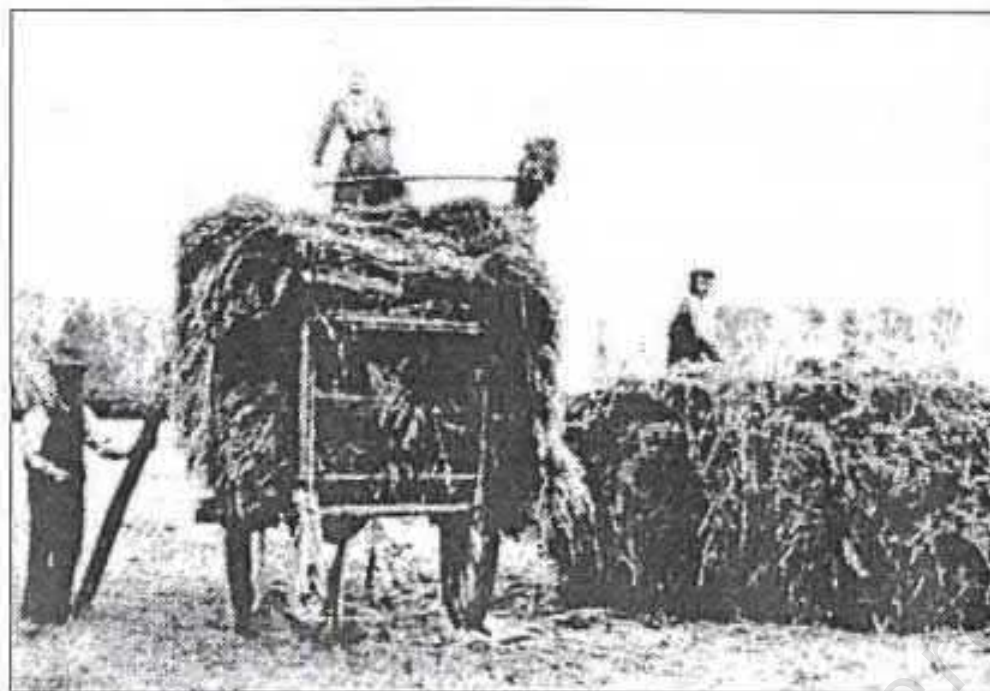
KEUTERBOER en ARBEIDER

door Lambert van Hintum

Zoals in de meeste dorpen was Berghem vroeger ook rijk gezegend met een boerenbevolking. De kleine keuterboeren hadden meestal genoeg tijd over om de grotere boeren te helpen bij de grote seizoensdrukke: het hooi binnenhalen, de oogsttijd en bij het dorsen in de winter. Er werd meestal met dichte beurzen betaald, de tegenprestatie gaf men meestal in de vorm van paardenarbeid. De arbeidersgezinnen kwamen aan de kost met alle voorkomende werkzaamheden. Men moest van alle markten thuis zijn en niet te lui om te werken. De beloning stond meestal niet in verhouding met de geleverde arbeid. De arbeider woonde meestal in een woning die die naam eigenlijk niet mocht dragen. Iedereen vond ook nog de gelegenheid om rond het huis nog een beetje te boeren, de kost werd zodoende bijeengescharreld. De geit (èrmemenskoe) ontbrak dan ook meestal niet bij een arbeidersgezin, het was een schier onmisbaar bezit. Opa Tinus van Hintum had ook een geit, hij spoorde mij aan: "Jongen doe jij vandaag de geit maar melken", hoe hard ik ook trok er kwam geen druppel melk uit. Na een protesterende stamp van de geit heb ik daarom nooit meer een poging gewaagd. In de jaren '50-'60 raakte de geit door de economische vooruitgang snel uit de gratie.

Voor de keuterboeren was er vroeger gedurende de zomer bijna altijd te weinig werkgelegenheid. Ze hadden niet genoeg grasland voor hun vee, maar voor een klein bedrag werd het op een gemeentewei gezet, vaak schrale en overbevolkte broekgronden. Ook waren er boeren die het weidegeld niet konden of wilden betalen. Moeders en kinderen moesten dan dag in dag uit met een paar koeien aan de lijn de binnenwegen en graskanten afhoeden. Onder het grazen breide moeder ook nog een paar sokken, dat bracht ook nog wat geld in het laatje.

Het was vroeger heus geen vetpot, eerder een armoedig bestaan. De keuterboer van toen had toch nog een groot gevoel van zelfstandigheid en liet zich niet graag arbeider noemen. Daar voelde hij zich toch een beetje te groot voor. De arbeider van vroeger moest alles kunnen en overal bij kunnen springen. De boer die zich in de drukke oogsttijd geen raad wist deed dus een beroep op de dorpsarbeider. Niet iedereen stond te popelen om voor een boer te werken. Zo gaat het verhaal van een boer die vlakbij de wetering grond had en bang was dat hij het hooi niet voor de avond binnen zou krijgen. Hij kreeg verderop langs het water een visser in het vizier die in het avondschemer zat te vissen. De boer vroeg: "Wil je niet even een paar

Oogsttijd. De drukste tijd van het jaar. Het hele gezin en vaak extra hulpen kwamen er dagenlang aan te pas om het koren, hooi en andere gewassen binnen te halen. Een koren- of hooimijt opzetten en opstapelen was vakwerk. Het was zwaar werk, voor man, vrouw en paard, de boer links houdt 't vogeltje in de gaten. Als het weer tegenzat moest men ook nog snel werken. Bron: Brabants Dorpsleven in oude ansichten.

Een echtpaar uit de Meijerij, man en vrouw zijn getekend door het harde keuterboerenleven. Zij draagt een ondermuts en zit op een echte knopstoel. Hij heeft de pijp tussen de lippen van zijn vrijwel tandeloze mond geklemd en heeft een verstoeld werkjak aan dat zijn langste tijd schijnt te hebben gehad. Het pannendak van de woning of schuur is zo te zien ook aan een opknappbeurt toe, sprokkelhout om de winter door te komen is er voldoende, evenals tijd om voor de fotograaf te poseren. Bron: Brabants Dorpsleven in oude ansichten.

uur meehelpen met hooien dan kun je f. 2,50 verdienen", waarop de visser antwoordde: "En jij krijgt f 2,50 als je de vliegen een paar uur bij m'n kop wegjaagt". Dus elk verzoek werd niet altijd gehonoreerd. De arbeider van vroeger had ook geen achturige werkdag maar men werkte meestal van zonsopgang tot zonsondergang. Beter had de arbeider het bij de burger, b.v. bij het inzaaien van groenten, want de groenteboer kwam vroeger nog niet langs de deur. Nu trouwens ook bijna niet meer, alles ligt in de supermarkt. Er viel altijd wel wat te schoffelen, wieden, de heg snoeien en meer van dat soort werkzaamheden. Door het harde werken en de karige verdiensten was het te begrijpen dat de dorpsarbeider wanneer de gelegenheid zich voordeed een paar gulden extra te verdienen hij dat met beide handen aangreep. Deze gelegenheid deed zich voor eind mei begin juli als ze in Zuid-Holland bij grote hereboeren konden werken, er was praktisch altijd een gebrek aan maaiers. Gepakt en gezakt met zeis, haargetouw en eten voor de eerste paar dagen gingen de arbeiders met bosjes naar Zuid-Holland. Er werd meestal in daggeld gemaaid, gewoonlijk f. 2,50. Dit was meer dan een dubbel dagloon. Als de arbeider goed oplette en niet teveel cafés bezocht kon hij na enkele weken met f. 60,- à f. 70,- naar huis terugkeren, dan was de hele familie weer voor ongeveer drie maanden geborgen. In de wintermaanden was sprokkelen de manier om in de eigen stook te voorzien, dit was bittere noodzaak voor de arme dorpsarbeiders. Eikels werden door de kinderen geraapt en aan een schaapsboer verkocht voor 10 cent per vat. Zo werd alles beetje voor beetje bijeengebracht. Hoeveel armoede er in die tijd is geleden is met geen pen te beschrijven. Je zou toch zeggen dat iedere mens recht heeft op een menswaardig bestaan. Vergeleken met toen leeft de arbeider vandaag de dag in een paradijs.

VERENIGINGSNIEUWS

Nieuwe leden

Geert Grosveld	Laanderhof 13	5351 CM	Berghem
Riek Megens	Burg. van Erpstraat 36 a	5351 AW	Berghem
Lewij de Meij	Laanderhof 90	5351 CR	Berghem
Jan van Leest	Wilhelminasingel 42	5351 CC	Berghem
Molenveldschool	Wilhelminasingel 78	5351 CC	Berghem
Anny Bimbergen	Dr. Poelsstraat 1	5351 GA	Berghem
Mieke Ronhaar	Dr. Baptiststraat 22	5366 BB	Megen
W. van Poppelen	Ketsheuvel 55	5231 PS	Den Bosch

Nieuwe adressen

Ida Verhagen	Spaanderstraat 1 a	5351 BA	Berghem
Stichting Regionale Geschiedbeoefening	Postbus 17	5200 BD	Den Bosch

